

Een Igbo-beeld op de 'snijtafel' van Bruno Claessens

Na de taxatie-dag te Amsterdam vorig jaar september
beloofde ik op één casus dieper in te gaan. Na overleg met de
eigenaar, Ger Schoolenaar, die bereidwillig instemde,
koos ik ervoor om een Igbo-beeld uit Nigeria te analyseren.
Hierbij treft u mijn bevindingen aan.

Voor ik aanvang neem met mijn onderzoek definieer ik misschien best vooreerst wat ik beschouw als een authentiek object: het dient ritueel gebruikt te zijn binnen een traditionele cultuur. Ik ga bewust niet dieper in op dit onderwerp, daar de realiteit natuurlijk nooit zwart-wit is. Er bestaat een hele grijze tussenzone gaande van antieke objecten gemaakt door traditionele sculpteurs maar nooit gebruikt in een rituele context tot 'airport-art' en alles daartussenin. Elke verzamelaar heeft het recht zijn eigen definitie te bepalen en zelf zijn grenzen vast te leggen. Bij veilinghuis Christie's zijn we uiteraard extreem streng en nemen we nog andere criteria in overweging; een beeld kan namelijk wel 'echt' zijn, maar de artistieke kwaliteit speelt ook een grote rol in de waarde.

Vergelijken van twee Igbo-beelden

Ik koos voor dit Igbo-beeld, hierna beeld X genoemd, daar in onze laatste veiling bij Christie's (22 November 2017, lot 43) een ander beeld van dit type zat (zie pagina 21), waardoor ik de luxe had er enkele maanden mee te kunnen doorbrengen en het heel goed te leren kennen. Wat misschien het eerste opvalt is het verschil in kleur tussen beide werken; de uniforme witte kleur van beeld X is zeer atypisch – alleen bij enkele zeldzame beelden van de Igbo-Afikpo kan men zulke grote witte kleurvlakken terugvinden. Ter illustratie verwijs ik naar een groepsfoto op pagina 19 van een belangrijke selectie Igbo-beelden, die door Bernard de Grunne en Antonio Casanovas tentoongesteld werden tijdens TEFAF in 2010. De typische bruingele kleur die deze beelden moeten hebben valt meteen op – dit is een louter visuele vaststelling natuurlijk, ik ga hier nog niet eens in op de precieze samenstelling van dit klassiek type patina.

Igbo-beeld X

Hoofd is te naturalistisch, met 'flaporen' en vlezige lippen

Atypische uniforme witte kleur uit één laag

Te grote, asymmetrische scarificaties

Restauraties aangebracht om het oud te doen voorkomen

Penis is uitzonderlijk groot

Een oranje onderlaag bedekt met wit. Beide ongebruikelijke pigmenten

Igbo-beeld Christie's

Symmetrische scarificaties
lopen tot onder de navel

Meerdere lagen
natuurlijk pigment

Haar, handen
en penis
zijn ongekleurd

Kenmerkende
bruingele pigment

Uniformiteit

Een belangrijk woord dat ik bij de begin van deze paragraaf gebruik is 'uniformiteit'. Naast stijl is het patina of het oppervlak voor mij misschien de belangrijkste eigenschap om het verschil te zien tussen een authentiek ritueel beeld en iets wat zich als zodanig wil voordoen.

Primair uiteraard is de kennis hoe een beeld exact gebruikt werd in z'n oorspronkelijke rituele context. Een Dan-masker uit Ivoorkust kreeg bijvoorbeeld een modderbad of werd ingesmeerd met natuurlijke pigmenten nadat de sculpteur z'n werk beëindigde. Boven het blanke hout vindt men dus één enkele laag van de verkregen zwarte kleur; ik benadruk het woord 'enkele' daar deze handeling maar éénmaal plaatsvond.

Inwijding van het beeld

Voor inwijding kreeg een Igbo-beeld ook een eerste 'kleuring'; het grootste deel van torso en ledematen is met het typische gele pigment bedekt. De arm- en enkelbanden zijn bedekt met wit pigment. De scarificatiepatronen op aangezicht en torso werden donker gekleurd. Haar, handen, voeten en penis zijn ongekleurd gelaten. Zo was het beeld bij z'n eerste 'optreden'. Bij volgende optredens zou het beeld opgefrist worden; hierdoor ontstond op vele plaatsen een dikke korst van deze opeenvolgende lagen natuurlijk pigment. Deze is op sommige plaatsen zo dik dat ze onderliggende scarificatiepatronen maskeert. Daar dit beeld hoogstwaarschijnlijk ooit een lendendoek droeg stopt de korst wanneer het onderlichaam begint.

Opvallend is tevens dat de scarificatiepatronen op de torso ooit omzoomd werden met een witte band (thans deels verloren); deze ligt bovenop het gele pigment en is dus jonger. Bij elke verschijning in het publiek werd het beeld

dus weer op z'n 'paasbest' gezet en ook tussendoor ontving het frequent offers van z'n verzorger (zie foto rechts van een priester met opgemaakt beeld). Merk op dat deze lendendoeken vaak werden verwijderd eenmaal in het Westen, daar de aanwezigheid daarvan (onterecht) zou doen veronderstellen dat de beelden niet echt heel oud zijn. Als ik terugkeer naar 'uniformiteit' en kijk naar beeld X, dan zie ik dat het hout blijkbaar bedekt is met een oranje kleur. Boven deze grondlaag vinden we een wit pigment op benen, penis, handen, bovenlichaam (met uitzondering van de navel en scarificatiepatronen), nek en grote delen van het aangezicht. De arm- en enkelbanden zijn zwart gekleurd, net als de scarificatiepatronen, navel, mond, tanden, gezichtsscarificaties en kapsel. Dit kleurschema is duidelijk heel verschillend van dat van het Igbo-beeld van Christie's. Ook de handen en voeten zijn wit gekleurd; de penis is tevens wit en gaat mee op in het geheel en wordt zo niet gedifferentieerd. Opvallend is ook dat de witte arm- en enkelbanden (in de realiteit in ivoor) hier zwart gemaakt zijn. De witte kleuring is tevens heel homogeen en loopt door over het hele lichaam, zonder verschil tussen boven- en onderlichaam wat doet vermoeden dat het beeld nooit een lendendoek droeg. Veel belangrijker is evenwel het gegeven dat dit patina slechts uit een enkele laag bestaat. Door z'n specifieke

Een priester met 'opgemaakt' beeld. De lendendoek werd in het Westen vaak verwijderd, omdat men veronderstelde dat de doek wees op een geringe 'leeftijd' van het beeld. (Foto uit Cole 1984)

samenstelling schilfert het op verschillende plaatsen, maar het is duidelijk dat dit oppervlak niet het resultaat is van decennia van gebruik. De scarificaties op de torso zijn ook slechts licht gekleurd en de oorspronkelijke houtkleur is deels zichtbaar. Tot zover de analyse van het patina.

Concluderend kunnen we stellen dat de maker van beeld X verschillende fouten maakte tegen de traditie:

- 1) De aard van het pigment komt niet overeen met het typische pigment terug te vinden op traditionele Igbo-beelden.
- 2) Het kleurschema is zeer atypisch en stemt niet overeen met de gebruikelijke patronen.
- 3) Het patina is het resultaat van een enkele 'kleuring' en niet van jaren van ritueel gebruik.
- 4) Het beeld vertoont geen sporen ooit aangekleed te zijn.

Kopieren van het archetype

Nog belangrijker dan het patina is natuurlijk de stijl van een beeld. Vrij typisch voor Afrikaanse kunst is de herhaling van een bepaald archetype dat trouw gekopieerd wordt met slechts beperkte mate van creativiteit voor de beeldhouwer. Als een beeld namelijk te ver van de standaard af zou wijken, werd het droogweg afgekeurd door zijn opdrachtgever; het zou nooit z'n taak naar behoren kunnen uitvoeren. Uiteraard verschenen er doorheen de verschillende generaties en doorheen de verschillende regio's in het grote gebied natuurlijk wel uiteenlopende stijlen, maar zelfs binnen deze afzonderlijke stijlen blijft er een grote stijlvastheid heersen. De standardeigenschappen van dit type Igbo-beelden worden in figuur X goed nageleefd: we vinden een vrijstaand houten beeld, zonder sokkel, met losgesneden armen, de gespreide handpalmen open naar boven gericht, met arm- en enkelbanden, en zowel torso en aangezicht versierd met de typische scarificatiepatronen. Deze kenmerken vindt men terug in de grote meerderheid van Igbo-beelden.

Belangrijke details

Maar, 'the devil is in the detail', bij nauwkeurige vergelijking van elk iconografisch detail zal blijken dat de sculpteur kleine foutjes maakte. Twee voorbeelden: de handen gaan rechtstreeks over in de armbanden – normaal zal

een Igbo-sculpteur met een kleine verhoging het begin van de pols aanduiden; en de penis is uitzonderlijk groot geschapen – aangezien deze zone normaal bedekt was met een lendendoek is deze gemiddeld genomen niet zo groot weergegeven. Het is een typisch fenomeen dat de geslachtsorganen en vrouwelijke borsten in beelden voor de Westerse markt uitvergroet worden.

Misschien de flagrantste slordigheid van deze sculpteur is de uitwerking van de scarificaties op de torso. De patronen zijn veel te groot uitgewerkt en missen bovenal de typische symmetrie – een absolute vereiste. Vooral het deel in het midden van de torso is zeer organisch uitgewerkt – bemerk het fenomenale verschil met het Igbo-beeld van Christie's. De patronen lopen tevens niet door onder de navel – een bewijs dat de sculpteur van dit beeld nooit een Igbo-man zag; anders had hij geweten dat dit patroon in realiteit doorloopt tot de genitale zone.

Het hoofd is zeer naturalistisch uitgewerkt, vooral de vlezige lippen en de flaporen zijn zeer atypisch en ook de proporties kloppen niet. Heel ongewoon is tevens de aanwezigheid van een prominente kin. Op een bepaalde manier doet de stijl van dit beeld eerder denken aan de gezichten van beelden afkomstig uit de graslanden van Kameroen (ware het niet voor de typische Igbo ichi scarificaties die de sculp-

Links het hoofd van een Igbo-beeld en rechts het hoofd van beeld X.

Dit laatste hoofd is zeer naturalistisch uitgewerkt, vooral de vlezige lippen en de flaporen zijn zeer atypisch. Ook kloppen de proporties niet.

teur correct wist te kopiëren). Voor het geoefend oog verraadt het gezicht van beeld X meteen dat het hier om een fout exemplaar gaat dat niet in het Igbo-gebied werd gemaakt. Zo een gevoel komt eerder intuïtief en volgt alleen op jaren lang van doorgedreven studie en de bestudering van zo veel mogelijk gerelateerde beelden waarvan de authenticiteit verzekerd is. Het aanleggen van een bibliotheek met gespecialiseerde publicaties is dan ook essentieel om dit visuele geheugen te kunnen opbouwen. Voor elke regio zijn er zo steeds een aantal niet te missen naslagwerken; in dit voorbeeld is het Igbo-boek van Herbert M. Cole (*Igbo Arts: Community and Cosmos*, 1984) verplichte literatuur.

De 'restauratie'

Een laatste vermeldenswaardig detail is de 'restauratie' van de scheur in het hout ter hoogte van de linkerzijde van de torso van beeld X – deze werd gestabiliseerd met het aanbrengen van drie stukken metaal. Het feit dat deze restauratie bedekt is met wit pigment wijst erop dat deze reeds door de sculpteur zou moeten zijn uitgevoerd – die in dat geval zijn houtblok niet voldoende zou hebben laten drogen; wat gezien de professionaliteit van Igbo-sculpteurs vrij verwon-

derlijk zou zijn. Vaak worden beelden voor de Westerse markt van dit type restauraties voorzien om een schijn van ouderdom om te wekken. Ook werd het pigment waarschijnlijk met dit doel voor ogen deels verwijderd.

Conclusie

Concluderend dien ik te stellen dat het natuurlijk altijd de optelsom van alle voornoemde probleemelementen is die me doet besluiten dat dit beeld niet door een Igbo werd gemaakt en nooit door de Igbo gebruikt werd in een rituele context. Naar mijn definitie is het dus niet authentiek. Interessant zou ook kunnen zijn om na te gaan welke houtsoort werd gebruikt en zelfs de chemische samenstelling van de gebruikte pigmenten zou ons zaken kunnen leren. Dat brengt ons van het bijzondere aan het verzamelen van Afrikaanse kunst, het is nooit gedaan met leren – dit moeilijke vak is een constante uitdaging en enkel met de grootste voorzichtigheid kan men zich behoeden geen foute aankopen te maken.

Let wel, de esthetische ervaring kan volledig los staan van de vraag van authenticiteit – dat is persoonlijk, maar ik verkies toch Afrikaanse objecten die een belangrijke rol speelden in een kleine gemeenschap ergens lang geleden ver weg en dat ook uitstralen.

bclaessens@christies.com